

MŰHELY

„NAGYON HASZNOS VOLNA, HA A HADTÖRTÉNETÍRÁS FOKOZOTTABBAN KONCENTRÁLNA A KONKRÉT HADMŰVELETEK LEÍRÁSÁRA”

Bemutatjuk Olivier Chaline-t, a Sorbonne (Paris IV) professzorát

Olivier Chaline 1964. december 29-én született Neuilly-sur-Seine-ben. Középiskolai tanulmányait a roueni Corneille Gimnáziumban végezte. 1984-ben felvették a párizsi École Normale Supérieure (ENS) felsőoktatási intézménybe, ahol 1987-ben első helyezést ért el történelemtanári versenyvizsgáján. Ezt követően 1989-ben tanársegéddé, 1995-ben adjunktussá nevezték ki az ENS újkori történeti tanszékén. 1999–2001 között egyetemi tanár az Université de Haute-Bretagne Rennes II újkori történeti tanszékén. 2001 óta egyetemi tanár az Université Paris IV – Sorbonne újkori történeti tanszékén.

2003–2013 között az Université Paris IV – Sorbonne Közép-Európa Történeti Központjának (Centre d'histoire de l'Europe centrale) igazgatói tisztét töltötte be, jelenleg a Sorbonne-on működő Haditengerészeti és Tengeri Régészeti Kutatóintézet vezetője.

Nős, két gyermek édesapja.

Önálló művei:

Godart de Belbeuf. Le Parlement, le roi et les Normands. (Godart de Belbeuf. A Parlament, a király és a normannok) Luneray, Bertout, 1996.

La France au XVIIIe siècle. (1715–1787) (Franciaország a XVIII. században 1715–1787) Paris, Belin, 1996., 2. kiadás 2005., 3. kiadás 2012.

La reconquête catholique de l'Europe centrale XVIe–XVIIIe siècle. (Közép-Európa rekatolizációja a XVI–XVIII. században) Paris, Le Cerf, 1998., olasz nyelvű fordítás 2008.

La bataille de la Montagne blanche (8 novembre 1620). Un mystique chez les guerriers. (A fehérhegyi csata, 1620. november 8. Egy harcra buzdító karmelita a katonák között) Paris, Noésis, 1999., cseh nyelvű fordítás 2013.

Le règne de Louis XIV. (XIV. Lajos uralkodása) Paris, Flammarion, 2005., újrakiadás zsebkönyv-formátumban 2009.

L'année des quatre dauphins. (A négy trónörökös éve) Paris, Flammarion, 2009., újrakiadás zsebkönyv-formátumban 2011.

La Normandie, un destin entre terre et mer. (Normandia története) Paris, Gallimard-Découvertes, 2010.

La mer vénitienne. (A Velencei-tenger) Paris, Imprimerie nationale, 2010.

Kedves professzor úr, hogy került közeli kapcsolatba a történelemmel? Volt-e valamilyen különleges esemény, amely felkeltette az érdeklődését a történelmi múlt iránt?

Gyermekkoromban a normandiai Rouen-ban nevelkedtem, ahol a történelmi városköz-pontban éltem, nem messze gótikus katedrálisról (amely az impresszionista Claude Monet-nak köszönhetően világhírré tett szert). Itt szinte hétköznapi szinten körülvette az életemet a történelem. Mivel a szüleim mindketten történészek, így könyvek között nőttem fel, és gyakran töltöttük az időnket templomok, kastélyok és régi városok megtekintésével. Nem emlékszem pontosan, hogy mi is vonzott leginkább a történelem felé, de már gyermekként is gyakran kísértem el édesapámat a levéltárba. Itt számos olyan fényképet láthattam, amelyek régi utcákat és műemlékeket ábrázoltak. A legtöbbjük azóta elpusztult a francia forradalom-ban, illetve azt követően, vagy pedig a második világháború pusztításainak esett áldozatul. Rendkívül izgalmas volt számomra ez az élmény – és a mai napig nagyon izgalmasnak tűnik –, amellyel az ember megpróbál áthatolni a kép felületén és belépni egy eltűnt világba, még annak tudatában is, hogy az soha nem fog többé visszatérni. Ma már vannak nagyon jó minőségű 3D-s rekonstrukciók, amelyek érdekes új perspektívákat nyújtanak. A történész egy kicsit olyan, mint Orfeusz, aki megpróbálja visszahúzni Euridikét a poklokból, de végül mégiscsak elveszíti. Az a tudatállapot, hogy a múlt jelentős részét elsópró és elszegényítő vi-lágpusztulások után jöttem világra, nagy mértékben meghatározta a történelem iránti vonzó-dásomat. A történész életműve egyfajta küzdelem a halál, a pusztulás és a felejtés ellen. „Én egyedül tudom, hogy ezek az emberek léteztek” – írta Châteaubriand a *Sírontúli visszaemlé-kezések* című munkájában, azokra gondolva, akiket gyermekként megismert. Számomra, aki nem emlékiró vagyok, az ismeretlen emberek „múltbéli világa” iránti vonzódás már gyer-mekkoromban megnyitotta a kaput az 1940 előtti Rouen tanulmányozása felé, majd később – kamaszkoromban – elvezetett az 1918 előtti Habsburg monarchia kutatása irányába.

Hogyan lett a történelem iránti érdeklődéséből történészi hivatástudat?

Az a tény, hogy történész lettem, egy szociológiai determinizmusban hívó számára evidenciának is tűnhet: tanár lettem, mivel tanár fia voltam. Ugyanakkor egy gyermekkori vitorlásokat ábrázoló képeskönyv hatása alatt sokáig vonzódtam a tengerésziszti pálya iránt is. Végül a csekély matematikai tudásom miatt hamarosan elvettem e tervet, és inkább a XIV. Lajos korabeli Tourville admirális hajói iránt kezdtem ismét érdeklődni. Később még gondolkodtam azon is, hogy a szárazföldi hadseregbe lépek, amelybe még a humán képzettségűek számára is lett volna lehetőség a felvételire. Röviden szólva, el kellett döntenem, hogy vagy a történelemnek szentelem az életemet, vagy katonatiszt le-szek, és álmaimban foglalkozhatom csak a történelemmel. Végül hosszas gondolkodás után, az Afganisztán elfoglalásával kezdődő és a berlini fal leomlásával végződő évtized derekán végül nem a Saint-Cyr katonatisztképző intézménybe felvételiztem, hanem az Ecole Normale Supérieure-be, ahová 1984-ben vettek fel, és ahol tanulmányaimat történe-lem szakon folytattam.

Melyek a kutatásainak fő témái? Hogyan találta meg ezeket a témákat?

Az első kutatási témám a tenger és Normandia irányába fordította a figyelmemet, Le Havre városának a XVIII. századi haditengerészetben játszott fontos szerepével foglal-koztam. Ezt követően a téma forrásainak hiánya és a parlamenti bíróságok története (kora

újkori francia kormányzati és politikai felhatalmazással működő törvényszékek) iránti megnövekedett tudományos kutatási igény miatt eltávolodtam a tengertől, de továbbra is a normandiai történelem keretein belül maradtam. A doktori disszertációm a rouen-i parlament XV. Lajos és XVI. Lajos korában tevékenykedő főügyészének, Belbeuf márkai működésének szenteltem, akinek terjedelmes levelezését és saját tervei alapján épített kastélyát is tanulmányozhattam. Fő kutatási területem a parlamentekben tevékenykedő, nemessé vált felső szintű jogászai kar kiterjedt kapcsolatrendszerének, a királyi hatalomhoz való hűségének vagy éppen az azzal szembeni ellenállásának tanulmányozása lett. E téma kutatását később tovább folytattam Bretagne-ban, ahol a rennes-i egyetemen oktattam, majd később Párizsban is dolgoztam és tárgykörben. A téma kutatása során számos olyan kollégával ismerkedtem meg, akik közül többen később a barátaimná váltak.

Lassacskán egy másik kutatási témám is körvonalazódni kezdett, amely a háború és Közép-Európa kutatása felé terelte a figyelmemet. A harmincéves háborúval foglalkozó egyetemi kurzus kidolgozása során sok problémát okozott a fehérhegyi csata kérdése, amelynek történetírása egyrészt militánsan elfogult, másrészt pedig teljesen anakronisztikus szemléletű volt: a XIX. századi szemléletet vetítette vissza a XVII. századra. Úgy gondoltam akkor, hogy majd valamikor később – öregkoromban... – visszatérek még erre a kérdésre. Az események azonban rendkívüli módon felgyorsultak. 1992-ben a római Santa Maria della Vittoria templom sekrestyéjében felfedeztem az e csatát ábrázoló festmény-sorozatot. De ez csak a kezdete volt egy hatéves, meglepetések sorozatából álló kutatásnak, amelynek végén megvédtem a fehérhegyi csatáról írt kutatásvezetői habilitációs dolgozatomat. Így Csehország iránti régi vonzalmam révén közép-európai történelmet kutató történészé váltam.

A későbbiekben egy kiadó megrendelésére két könyvet is írtam XIV. Lajosról, az egyik az uralkodásának átfogó szimfóniája, a másik pedig az 1711–1712-es időszak családját sújtó gyászkorának kamaramuzsikája volt. Jelenleg a tenger iránti vonzalmam és a háború témájának találkozásából adódóan foglalkozom továbbra is haditengerészet történetével. Különösen a XVIII. század korabeli haditengerészet érdekel, de néha későbbi korok irányába is szívesen elkalandozok, például az osztrák–magyar haditengerészet története iránt szintén nagyon régóta érdeklődöm. Amint látható, a kutatási témáim kiválasztásában nincsen helye semmiféle tervnek vagy stratégiának. Néha az az érzésem, hogy ők választottak engem.

Mi a véleménye a történelmi hivatásról? Mi a szerepe egy történésznek a mai társadalomban?

Ez egy nagyon igényes mesterség, amit nem lehet csak úgy félvállról venni. A szakma legkiválóbb képviselői széles látókörűek és alapos elemzők, akik a rendszerezett ismeretekkel rendelkeznek a kutatott korszakra és problémára vonatkozólag. De valójában a képzeletünknel is sokkal gazdagabb múlt komplexitásának csak a felszínét súroljuk. Amit a legjobban szeretek a történelmi mesterségünkben, az engem izgató történelmi személyiségekkel való találkozás, mint például a normann főügyész, XIV. Lajos király vagy a fehérhegyi csata karmelita szerzetese, vagy Buquoy gróf, a császári csapatok tábornoka. Ez persze nem jelent történelmi kritika nélküli elvakultságot, hanem inkább a múlt olyan emberei iránti empátiát, akik akár parancsnokoltak vagy szolgáltak, sokkal közelebb állnak hozzám, mint számos kortársam. Persze ez lehet, hogy azért van, mert soha nem tanulmányoztam igazából gyűlöletes személyeket.

Az igazság iránti tiszteletből a történésznek teljes mértékben történésznek kell maradnia. A korunkban gyakran keverik össze a történelmet az emlékezettel. Ez különösen jellemző és kínos napjaink Franciaországában, ahol eszközként használják fel, és a napi céloknak megfelelően alakítják a múltat. Mindenki ismeri, hogy mit mond Hóféherke a tükröknek: „Tükröm, tükröm mond meg nekem, hogy én vagyok a legszebb!” Ma a tükröknek Franciaországban csakis a csúfságot, a szégyent és a megbánást kell sugallnia... Történészként nem az a feladatom, hogy az úgynevezett „társadalmi igényt” kiszolgáljam – legyen az közhatalom vagy különféle lobbyszerkezetek igénye –, hanem az, hogy a mesterségemet megalkuvás nélkül végezzem.

Mi a véleménye a történeti kutatások mai franciaországi helyzetéről?

Milyen tanácsokat adna egy fiatal kutatónak?

A véleményem pesszimista, mivel a „historiográfiailag korrekt” elve egyre súlyosabban ránehezedik a szakmánkra. Ez érezhető a megemlékezések gyakoriságán, amelyek gondos politikai keretbe foglalva zajlanak, de igazából képtelenek egy koherens diskurzust folytatni a francia nemzetről és történelméről, amelyeket az ideológiai alapon létrehozott kutatóintézetek irányítanak. Ha pénzt és állásokat akarunk, akkor olyan kutatási témákat kell meghatározni, mint például a gender studies, a diszkriminációk története, a bevándorlás története, az erőforrások kimerülése és a természeti katasztrófák a történelemben, vagy mint a fenntartható fejlődés stb. A különféle ügynökségek és regionális intézmények, valamint az egyetemek szinte csak ilyen irányba haladnak. Minden ezen kívül álló témát társadalmilag értéktelennek, sőt egyenesen károsnak tartanak. Miért kell kutatásokat folytatni a nemesség, a falvak vagy Közép-Európa történetéről? Nem kell profétának lennünk, hogy láthassuk, hogy a történettudomány számára milyen elszegényedéssel és konformizmussal jár majd ez a folyamat.

Mivel én egyetemi kurzusokat vezetek, és nem megleckéztetni akarom a hallgatóimat, ezért a nekik adott tanácsaim is egyszerűek. Először is legyenek tisztában azzal a ténnyel, hogy a jövőjük bizonytalan, még akkor is, ha rendkívül ígéretes tehetségek. Senki sem fogja őket tárt karokkal várni az egyetem után. Másodszor pedig fontos, hogy tudják, hogy mit szeretnének, illetve, hogy mit nem szeretnének csinálni. Nem szabad megalkuvónak lenniük, sem az igazság iránti igényességükben, sem pedig megfelelő módszerük megválasztásában, máskülönben el fognak bukni az úton. Ne hagyják elcsábítani magukat a könnyebb lehetőségektől, és ne váljanak „hű követőké”, elég sok ilyet látunk az egyetemeken. Válasszanak szabad kutatási területet, és dolgozzanak kitartóan. Ne felejtsek el, hogy a történettudomány nem velük kezdődött, és nem is velük ér majd véget. A lényeg az, hogy írjuk le a megtörtént dolgokat úgy, hogy azt egy évszázad múlva is érdemes legyen majd elolvasni.

Ön szerint milyen szerepe van a történeti kutatásokban a levéltáraknak és a forrásoknak?

Nekem a dokumentumok a legfontosabbak. Számomra nincs létjogosultsága egy olyan történelemnek, amely nem a levéltárakban készült. Szeretek levéltárakban dolgozni, mivel – minden látszat ellenére – napjaink egyre jobban beszűkülő világában ezek azok a ritka helyek, ahol felfedezések és kérdésfeltevések várnak az emberre. Természetesen nem minden forrást találunk meg a levéltárak raktáraiban, mivel ezek nem feltétlenül sorolhatók be a „kéziratos forrás”, illetve „nyomtatvány” kategóriákba. Egy tájkép szintén forrás, egy

csatatér vagy hajó ugyanúgy. A tárgyak szintén források: legyen az egy fegyver vagy egy egyenruha. Bejártam gyalog a fehérhegyi csata helyszínét, hogy elméletileg és fizikailag is megtapasztaljam a lejtők emelkedését, és lássam, hogy mi lehetett látható és mi nem. S ez a tapasztalat oda-vissza működik az írott, az ikonográfiai és anyagi források között.

A történeti források – függetlenül attól, hogy milyen jellegűek – egyben gátat is jelenthetnek a mai korban oly divatos különféle elméleti úton gyártott teóriák, tanok és modellek áradatával szemben. Ezen kívül pedig nagyképpúnek tartom azt a gyakorlatot, amelyet a rendelkezésünkre álló hiányos és nem nekünk szánt forrásokkal folytatunk, amelyek eredménye egyrészt zavarosan bonyolultnak, másrészt pedig nem túlságosan időállóknak bizonyult. Ez egy kicsit az 1970-es évek (szörnyű) ruházkodási, hajviseleti és berendezési divatjára emlékeztet... Számomra az is nyilvánvaló, hogy a történettudományok nagyon ildomos volna megszabadulni a reá nehezedő társadalomtudományok – különösen a szociológia – túlzott nyomásától. Szükség volna tehát egy szellemi dekolonizációra, amely visszaadná a történettudomány önbecsülését.

Milyenek tartja a hadtörténetírás diszciplínájának jövőjét?

Egyáltalán mennyire tekinthetjük a hadtörténetet külön diszciplínának?

Igazából csak a történettudományt tekinthetjük külön diszciplínának, amelynek az egyiségét főleg akkor érzékelem, amikor egyik témáról a másikra váltok, mint például a XVI. Lajos korabeli haditengerészet kutatásáról áttérek a csehországi barokk templomokéra.

A jövőt persze nem ismerhetjük, és a hadtörténetírást is sokféleképpen értelmezhetjük. Ugyanakkor nagyon hasznos volna, ha a hadtörténetírás fokozottabban koncentrálna a konkrét hadműveletek leírására. A lehető legpontosabban figyelembe kellene vennünk a terep adottságait vagy hullámzását és ezek érzékelését. Hangsúlyos lenne az is, hogy jól ismerjük a fegyvereket, azok használatát, a valódi hatékonyságukat. Meg kell próbálnunk belebújni egy oktató hadnagy bőrébe, de több együttműködésre volna szükség a múzeumokkal, a gyűjtőkkel vagy a vívókkal... Nincs érdekesebb annál, ha fekete lőporral töltött fegyverrel lőhetünk, nem igaz Ferenc?¹ Egy ilyen hangos és füstös élmény résztvevői egy egész életre megjegyzik ennek tapasztalatait. Sajnos egy Škoda löveget vagy a Szent István csatahajó 305 mm-es toronylövegét már nem tudjuk így rekonstruálni, és a tüzérek sincsenek már közöttünk. Ahhoz, hogy ne kövessünk el végzetes hibákat, meg kell ismernünk például a parancslánc terepen való igazi működését, és hasonlóan tudnunk kell azt is, hogyan tudtak célozni egy hadihajó tüzérei. Bármilyen meglepőnek tűnik is, csak az egyik ország forrásait a másikéval egybevetve tudunk igazán eredményesen kutatni: megannyi hadjárattörténet és csatatanulmány készült, amelyek csak az egyik fél forrásait használták fel, a másik félre nézve pedig csak hiányos és elavult bibliográfiára korlátozódtak!

¹ Az utalás a 2006. február 2–4-én Párizsban szervezett nemzetközi konferenciára vonatkozik, amelynek témája a közép-európai fegyverek és hadművészetek Nyugat-Európára gyakorolt hatása volt a XV–XIX. századok során. A konferenciát a híres párizsi Invalidusok Dómjában székelő Musée de l'Armée és a párizsi Sorbonne Egyetem (Université Paris-Sorbonne – Paris IV) Közép-Európai Történeti Központja (Centre d'histoire de l'Europe centrale) szervezték. A tanácskozás célja neves francia és küllhoni múzeológusok, kutatók és oktatók bevonásával megvizsgálni a közép-európai fegyverek és harci kultúrák kialakulását, elterjedését és hatását a tűzesség megjelenésétől a fekete lőpor eltűnéséig. Az előadásokat követő vita után a résztvevők a Párizs melletti Beynes városka csendőrlaktanyájában tartott fegyverbemutatón megtapasztalhatták a korabeli tűzfegyverek (muskéták, kovás puskák és pisztolyok) hatékonyságát először a szakemberek kezében, majd a bátrabbak célba is lőhettek...

Ön sokáig volt a Sorbonne Közép-Európai történeti kutatóközpontjának igazgatója. Milyen kapcsolatai vannak a közép-európai történészekkel?

Ez a kutatóközpont sajnos ma már nem létezik, mivel túl nemzetközi volt, és nem illeszkedett a francia kutatásszervezeti egységekhez, így az állami bürokrácia áldozatává vált. De a központ működése során számos közép-európai szakmai kapcsolatot tudtam létesíteni, köztük több baráti kapcsolatot is sikerült megerősítenem. Magyarországon sok barátom dolgozik a Magyar Tudományos Akadémia intézeteiben, és nagyon örülök annak, hogy közülük sokan írtak tanulmányt a Sorbonne *Histoire, économie, société* című folyóiratának következő számában.² A Cseh Köztársaságban sem vagyok híján a barátoknak, legyen az Prágában, České Budějoviceben vagy Brnóban. A fehérhegyi csatáról írt könyvemet 2013-ban csehül is megjelentették a prágai Károly Egyetem Karolinum kiadójának gondozásában. Lengyelországban főleg a toruni történészeket vagyok szorosabb kapcsolatban. Horvátországban elsősorban a zágrábi Tudományos Akadémia munkatársait ismerem. Itt kellene még szólnom számos további barátról és kollégáról, a konferenciákról (például Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2006-os konferenciájáról a budai Várban), a könyvekről és a közös folyóiratszámokról, és arról a türelmes fordítói munkáról, amely kölcsönösen közelebb hozta egymáshoz a honfitársainkat. Persze nem szabad megfeledkeznünk a rendezvényeket kísérő kulináris élvezetekről sem, nem beszélve az emlékezetes kirándulásokról, amelyek révén például egy vasárnap délután a Duna egyik Esztergomhoz közeli holtágán megtaláltuk az utolsó osztrák–magyar monitort!

Végül szeretném megkérdezni, hogy milyen jövőre vonatkozó tervei vannak?

Ha Isten is úgy akarja, a jövőben sem fenyeget sem a tétlenség, sem az unalom. Jelenleg a francia Haditengerészeti Egyetem (École navale) és az amerikai US Naval Academy (Annapolis) együttműködésével a Grasse gróf vezette flotta 1781-es hadműveleteit kutatjuk, amelyek segítségével az amerikaiak kivívhatták a függetlenségüket. A tengerészekkel való közös munka egyszerre fontos és inspiráló, mivel ők átadhatják nekünk a tengeren szerzett tapasztalataikat, amelyek a szelekre és az áramlatokra vonatkoznak, és így sokkal jobban megérthetjük a francia és angol hajónaplókat. Együtt kutatjuk a flotta irányításának gyakorlatát és annak módját, hogy a hadi bázisaitól távol tevékenykedő haderő hogyan (vagy hogyan nem) maradhatott működőképes ilyen hosszú ideig. Ez egy igen érdekes kutatás.

De nem felejtettem el Közép-Európát sem. Szeretném megírni az 1571-ben Arras-ban (az akkori spanyol Németalföldön) született Buquoy gróf élettörténetét, aki a fehérhegyi csata egyik győztes hadvezére volt, és aki a következő évben Érsekújvárnál esett el. A Sorbonne-on a kolléganőmmel, Marie-Françoise Vajda-Saudraix-szel szeretnénk egy tudományos tanácskozásokból álló sorozatot indítani „Mária-Terézia és a háború” címmel, amelyre szeretnénk meghívni több közép-európai kollégánkat, köztük magyar történészeket is.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút *Tóth Ferenc* készítette

² Az *Histoire, économie et société* című francia folyóiratnak a magyar hódoltság történetének szentelt 2015/3. számáról van szó, amely 2015 szeptemberében jelent meg.